INNOVATSIYA VA TARAQQIYOT
07.00.00 – TARIX FANLARI

DIN VA DAVLAT MISOLIDA JAMIYAT TARAQQIYOTINING RIVOJLANISH ASOSLARI

Jumaniyazova Intizor To‘lkinovna,
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti Ijtimoiy- iqtisodiy fanlar fakulteti Tarix yo‘nalishi 3- kurs talabasi

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20427941

Annotatsiya. *Ushbu maqolada davlat va dinning jamiyat taraqqiyotini tarixiy evolyutsion asoslari, davlat va din o‘rtasidagi aloqa va munosabatlari, vijdon erkinligi tamoyili va davlatning dunyoviylik tamoyili, o‘zlikni anglash masalasi haqida so‘z boradi.*
Kalit so‘zlar: *diniy plyuralizm, davlat, din, mentallitet, siyosat.*

Abstract. *This article discusses the historical evolutionary foundations of the development of society, the state and religion, the connection and relationship between the state and religion, the principle of freedom of conscience and the principle of secularism of the state, the issue of self-awareness.*
Keywords: *religious pluralism, state, religion, mentality, politics.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются историко-эволюционные основы развития общества, государства и религии, связь и взаимоотношения между государством и религией, принцип свободы совести и принцип секуляризма государства, вопрос самосознания.*
Ключевые слова: *религиозный плюрализм, государство, религия, менталитет, политика.*

Kirish. Davlat va din o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir turli hil va dinamik jarayondir. Jamiyatning juda murakkab quyi tizimlari bo‘lgan siyosat va din turli xil mentallitet, faoliyat, madaniyat, institutsional shakllanishlar va boshqa ijtimoiy ko‘rinishlarda munosabatlarga kirishadi. Davlat va din o‘rtasidagi aloqa va munosabatlarning tabiati vaqt va makonda ko‘plab o‘lchovlarda farqlanadi. Bu borada tarix birlashishgacha bo‘lgan yaqin hamkorlik hamda dinni jamiyat hayotining turli xil kesishmaydigan yo‘llariga ajratishlishi kabi ko‘plab misollarni ko‘rsatadi.

“Siyosat” va “din”ga kontseptual yondashuvlarning ko‘pligini hisobga olgan holda shuni ta’kidlash joizki, ushbu tadqiqotda siyosat deganda ijtimoiy guruhlar va shaxslarning davlat hokimiyati yordamida amalga oshiriladigan qarorlarni ishlab chiqish faoliyati hamda manfaatlarni ifodalashda amalga oshiriladigan tarixiy-ijtimoiy tizim tushuniladi [1]. Din esa jamiyat ma’naviy hayotining sohalaridan biri, individual yoki guruh shakllarida amalga oshiriladigan, shu jumladan, turli diniy birlashmalar shaklida institutsionallashgan “dunyoning amaliy-botiniy rivojlanish yo‘li” [2] sifatida qaraladi va talqin etiladi.

Dinning ijtimoiy-siyosiy ahamiyatining dolzarblashuvi uning umumiy referent kontekstidagi o‘rni va rolini tushunish zaruriyatiga olib keladi, bu tadqiqotda tarixiy

jarayonlarda dinning ijtimoiy tabiati, uning o‘zaro ta’siri ijtimoiy tizimlar hamda hodisalar majmuasi sifatida talqin etishga harakat qilamiz.

Mavzuga oid adabiyotlarning taxlili. **Piter Berger** o‘zining oldingi qarashlarini [3] qayta ko‘rib chiqib, “desekulyarizatsiya” [4] davrining kelishi haqidagi tezisni batafsil asoslab bergan paytdan boshlab diniy uyg‘onish haqiqati tarix, jamiyatshunoslik va siyosatshunoslik kabi fanlarni qamrab olgan fanlararo tadqiqotlarning muhim elementiga aylandi. Dunyoning desekulyarizatsiyasi namoyon bo‘lishining [5]ba’zan noaniq hususiyatiga va ijtimoiy modernizatsiya sharoitida turli xil natijalarga qaramay, aynan siyosiy sohada diniy uyg‘onish hozirgi kun tartibidagi eng aniq va dolzarb tendensiya sifatida namoyon bo‘ladi. **X.Kazanova** ta’kidlaganidek, “zamonaviy dunyoda dinni “xususiylashtirish” haqidagi tezis endi na normativ, na empirik dalillar bilan himoyalanmaydi” [6]. **J.Korma**ning so‘zlariga ko‘ra, "so‘nggi bir necha o‘n yilliklar ichida din asta-sekin butun muhitimizga kirib bordi va, ehtimol, bizning eng muhim faoliyatimizning biriga aylandi" [7].

Muhokama va tahlil. Zamonaviy ilmiy leksikonga faol kiritilgan ta’riflar: ***"desekulyarizatsiya", "dinning qaytishi", "dinni deprivatizatsiyasi", "diniy renessans"*** tushunchalari zamonaviy tadqiqotchilar ishlanmalarida alohida e’tiborni talab qiladigan hozirgi ijtimoiy voqelikning belgisiga aylangan. Ularning ahamiyati dinning hozirgi jonlanishining sabablari va o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish bilan izohlashimiz mumkin.

Avvalo shuni ta’kidlash kerakki, “diniy renessans hodisasi ma’naviy tiklanish hodisasi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lik emas, garchi u bilan keng miqyosda kesishuv liniyalariga ega bo‘lsada” [8]. “Dinning davlat siyosatiga qaytishi” [9], birinchi navbatda, uning (dinning) chuqur ijtimoiy-madaniy xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, identifikatsiyaning etnik omili bilan ham o‘zaro aloqadorlikda kechadi. Dinning o‘ziga xoslikning (identichnost) madaniy va milliy mezoni xususiyatlariga ega ekanligi azaldan ma’lum. Biroq, dunyoda zamonaviy tarixiy o‘zgarishlar va tendensiyalar dinga uning sivilizatsiyaviy ahamiyati nuqtai nazaridan teleologik qiziqishni qayta tikladi.

Borliqni birlashtiradigan va standartlashtiradigan globallashayotgan dunyoning muammolaridan biri bu milliy (etnik) jamoalarning o‘ziga xosligini saqlab qolishini xavf ostida qoldirmoqda. Milliy chegaralarning nafaqat hududiy, balki, eng avvalo, sosiomadaniy jihatdagi xiralashuvi “o‘zlikni anglash to‘g‘risidagi tashvish genezisini” rag‘batlantirib, sotsiumni birlashtiruvchi etnik tamoyilni izlashni kuchaytirdi [10]. Shu nuqtai nazardan, dinga bo‘lgan qiziqish uning milliy va sivilizatsiyaviy aloqalarning ichki imkoniyatlaridan kelib chiqadi. Din tarixiy inersiyaga ega. Boshqa ijtimoiy hodisalarga qaraganda, modernizatsiya unga kamroq ta’sir qiladi. Yoki, **M.P.Mchedlov**ning fikri bilan izohlaganda: *“uzoq tarixiy vaqt davomida o‘zgarmagan tayanch qadriyatlar, uzoq*

muddatli omillar mavjud, ular ma'lum bir jamiyatning ko'plab avlodlariga xos bo'lib, nafaqat eng muhim, balki ularni aniqlashning barqaror ko'rsatkichlari sifatida ham harakat qiladi" [11].

Zamonaviy sivilizatsiyalar nazariyasida din omili aynan shu rolda ko'rib chiqiladi. Siviliografiya nazariyotchilari jamiyatning ibtidoiylikdan zamonaviylikgacha bo'lgan rivojlanishini ifodalagani holda, aynan sivilizatsiya rivojlanishning eng yuqori bosqichi ekanligini e'tirof qilishadi. Shu bilan birga, jahon sotsiumi bir qator xarakterli mezonlar bilan ajralib turadigan mahalliy sivilizatsiyalar majmuidir. Din, shu bilan birga, ma'lum bir sivilizatsiya hamjamiyatiga aralashishning juda muhim elementi sifatida ishlaydi. *"Sivilizatsiyani belgilovchi barcha ob'ektiv elementlardan eng muhimi, ammo dindir"* [12], deya ta'kidlaydi **S.Xantington**.

Sivilizasiyaviy yondashuvda dinning siyosiy ahamiyatining o'ziga xosligi zamonaviy tarixiy voqelikda sivilizatsiya nazariyasining dolzarblashuvi sabablarini tahlil qilganda yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Dinning sosiomadaniy ahamiyatiga e'tiborning kuchayishi, kun tartibiga sivilizasiyaviy yondashuvni ilgari surish bir qancha omillar bilan bog'liq.

Xulosa. Tarixiy tahlildan ma'lumki, zamonaviy rivojlangan mamlakatlarda davlat va din o'rtasidagi munosabatlar ikkita asosiy tamoyil – vijdon erkinligi tamoyili va davlatning dunyoviylik tamoyili asosida qurilgan.

Ayrim tadqiqotchilar ko'proq jihatlarni ajratib ko'rsatishadi, ammo ular qaysidir ma'noda rivojlangan mamlakatlar diniy siyosatining konseptual asosiga aylangan ushbu ikkita asosiy tamoyilga tayanadi.

Bugungi kunda pedagogik tadqiqotlarda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik xissini shakllantirish, ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirish maqsadida diniy-ziyorat turizmi sohasida ham ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. -2010. - С. 18.
2. Яблоков И.Н. Религиоведение. - 2004. - С. 223.
3. П.Бергер ўзининг олдинги тадқиқотларида секуляризатsiя жараёнининг кучайиши асосида диннинг аҳамияти сусайиши ҳақида таъкидлаган (Peter L. Berger, The Sacred Canopy (New York: Doubleday, 1967)
4. The desecularization of the world: resurgent religion and world politics (ed. P. L. Berger). — Washington, D. C: Grand rapids, 1999; Peter L. Berger. Secularization falsified, First Things February. - [Электронный ресурс]. URL: http://www.firstthings.com/article/2008/01/002-secularization-falsified-1
5. Агаджанян А.С. «Множественные современности», российские «проклятые вопросы» незыблемость секулярного Модерна // Государство, религии, церковь в России и за рубежом. - 2012. №1. -С.83-110. Автор отмечает одновременность современных процессов секуляризатsiи и десекуляризаци:

6. «Претерпевший трансформатsiи, модернизированный феномен религии скорее стремится быть инкорпорированным в режим секулярности периода позднего модерна, перестав мыслиться как главная противостоящая ему сила». — С. 106.
7. Casanova J Public Religions Revisited in Hent de Vries, ed., Religion: Beyond the Concept. Fordham University Press, 2008, - p. 102.
8. Корм. Ж. Религиозный вопрос в XXI веке. Геополитика и кризис постмодерна. - М.: Институт
9. Общегуманитарных Исследований, 2012. - С. 5.
10. Лебедев С.Д. Религиозный ренессанс как социальная реальность: к демифологизатsiи понятия // Социологический журнал. - 2007. №2. - С.34.
11. Мчедлова М.М. Религия и политические императивы: социокультурные реалии современности. - С. 144. См.Также: Casanova J. Rethinking Secularization: a Global Comparative Perspective // Hedgehog Review. 2006. Vol. 8.No. 1 - 2; Робертсон Р. «Возвращение» религии и конфликтная ситуатsiя мироустройства // Век глобализатsiи. -2010. №1.-С.30-38.
12. Корм. Ж. Религиозный вопрос в XXI веке. Геополитика и кризис постмодерна. - С.29.
13. Мчедлов М.П. Общие вопросы религиозной идентичности. К постановке проблемы, условия ее объективного анализа// Религия в самосознании народа (религиозный фактор в идентификатsионных процессах) / Отв. ред. М.П. Мчедлов - М.: Институт социологии РАН, 2008. - С. 16.